

UKINUĆE ČOVJEKA

C.S.LEWIS

Clive Staples Lewis (Belfast, 29. studenog 1898. – Oxford, 22. studenog 1963.), sjevernoirski je pisac, čija su djela iz domena fantastike doživjela veliki uspjeh u cijelom svijetu. Poslije majčine smrti s bratom odlazi u Englesku na fakultet gdje ga počinje zanimati nordijska mitologija i Wagnerova glazba. 1933. postao je član skupine "The Inklings" s J.R.R. Tolkienom. Godine 1950., najvažnije u Lewisovoj karijeri, izlazi prva od sedam knjiga nazvanih Narnijske kronike - "Lav, vještica i ormar". C. S. Lewis umire 22. studenog 1963. godine.

(Iz: C.S.Lewis, *The Abolition of Man*, New York, *The Macmillan Company*, 1947.)¹

"Čovjekovo osvajanje prirode", izraz je koji se često koristi kako bi se opisao razvoj primijenjenih znanosti. „Čovjek je prirodu oborio s nogu“, nedavno je neko rekao mom prijatelju. U tom kontekstu su izgovorene riječi imale stanovitu tragičku ljepotu, jer je osoba koja ih je izgovorila umirala od tuberkuloze. „Nema veze“, rekao je, „što znam da sam i ja jedna od žrtava. Naravno, žrtve su i na strani pobjednika i na strani gubitnika. Ali, to ne mijenja činjenicu da to (osvajanje prirode – pr. pr.) pobjeđuje.“

Izabrao sam ovu priču kao polazišnu tačku da bih pojasnio da ne težim potcjenjivanju svega što je doista korisno u procesu koji je opisan kao „čovjekovo osvajanje“, a još manje da bih potcijenio stvarnu odanost i

samopožrtvovanost koju je čovjek podnio da bi to postigao. Ali, nakon ovog pojašnjenja, moram bliže pristupiti analizi spomenutog fenomena. U kom smislu je čovjek vlasnik rastuće moći nad prirodom?

Razmotrimo tri tipična primjera: avion, radio i kontracepcijsku pilulu. U civiliziranom društvu, u miru, svako ko može platiti pobrojano – može se time i koristiti. Ali, ne može se u strogom smislu reći da, kad to učini, manifestira vlastitu, odnosno individualnu moć nad prirodom. Ako vam platim da me prevezete, to ne znači da sam ja time moćna osoba. Čovjeku može drugom čovjeku uskratiti bilo koju od tri navedene pojedinosti – od onoga koji ih prodaje, ili oni koji dozvoljavaju prodaju ili oni koji posjeduju sredstva za proizvodnju ili oni koji proizvode spomenuta dobra. Ono što nazivamo čovjekovom moći, ustvari je moć koju neki ljudi posjeduju i za koju mogu, ili ne moraju, dozvoliti ostalim ljudima da od toga imaju koristi. A što se tiče moći manifestirane u avionima ili bežičnoj komunikaciji, čovjek je jednako njihov podanik kao i posjednik, s obzirom da je i meta bombama i uticaju

¹ Za naš prijevod preuzeto iz: *Philosophy and Technology, Readings in the Philosophical Problems of Technology*, Edited with an Introduction by: Carl Mitcham and Robert Mackey, The Free Press, N.Y., 1983, p. 143-150.

propagande. Što se tiče kontracepcije, postoji paradoksalna negativna konotacija prema kojoj su sve moguće buduće generacije pacijenti, odnosno podanici moći kojom upravljaju oni već rođeni. Samom kontracepcijom, njima je već uskraćen život; kontracepcijom korištenom kao sredstvom selektivne plodnosti, oni su, bez saglasnosti, svedeni na to da budu ono što neka generacija izabere iz svojih vlastitih razloga. S ovog stajališta, ono što nazivamo čovjekovom moći nad prirodom proizlazi da je to moć koju neki ljudi vrše nad ostalim ljudima sa prirodom kao svojim instrumentom.

Već je općepoznata primjedba da su ljudi do sada loše i protiv interesa svojih potomaka koristili moći koje im je pružila znanost. Ali, to nije ono što želim istaknuti. Ne govorim o određenim izopačenostima i zloupotrebama koje bi mogao zaliječiti porast moralnih vrlina; nastojim dokučiti šta je to što mora uvijek i po svome utemeljenju biti ono što se naziva „čovjekovom moći nad prirodom“. Bez sumnje, slika bi se mogla izmijeniti javnim posjedovanjem sirovina i tvornica i javnom kontrolom znanstvenih istraživanja. Ali, sve dok to ne postignemo, to će i dalje značiti moć jedne države nad drugom. A čak i u svjetskoj zajednici država ili nacija to će (u principu) značiti moć većine nad manjinom; u konkretnom, vlade nad narodom. I sve dugoročne manifestacije moći, osobito u politici rađanja, nužno će podrazumijevati moć ranijih generacija nad onim kasnijim.

Ovo posljednje stajalište nije uvijek dostatno naglašeno, jer oni koji pišu o socijalnim pitanjima nisu se još svikli ugledati na fizičare i, između ostalih dimenzija, uključivati vrijeme.

Kako bi se u potpunosti razumjelo šta čovjekova moć nad prirodom te, otuda i moć nekog broja ljudi nad drugim ljudima, doista znači, moramo predočiti ljudsku vrstu u vremenu, od njenog postanka do njenog gašenja.

Svaka generacija provodi moć nad svojim sljedbenicima. I svaka, s obzirom da mijenja okolinu koja joj je oporučena i s obzirom da se buni protiv tradicije, odolijeva moći svojih prethodnika i ograničava je. Ovo mijenja ponekad uvriježenu sliku o progresivnoj

emancipaciji od tradicije i progresivnoj kontroli nad prirodnim procesima, a koja rezultira stalnim porastom ljudske moći. U stvarnosti, dakako, ako bilo koja generacija doista postigne, eugenikom i znanstvenim razvojem, moć da učini da njeni sljedbenici budu onakvi kako to ona želi, svi će ljudi koji žive nakon spomenute generacije biti podanici spomenute moći. Bit će slabiji, a ne jači. Jer, i kad bi im stavili u ruke čudesne mašine, oni bi bili predodređeni na način njihova korištenja. I kad bi, što je već gotovo izvjesno, neko doba doseglo takav maksimum moći nad budućim pokoljenjima, ono bi također bilo i doba najemancipiranije od tradicije i uključeno u reduciranje moći svojih prethodnika gotovo jednako drastično kao i svojih sljedbenika. Ali, također moramo znati, s druge strane, da što se jedna generacija kasnije javi – odnosno u vremenu bližem gašenju vrsta – da će imati manje moći u smjeru naprijed, jer će njenih podanika biti sve manje. Dakle, nije riječ o moći dodijeljenoj vrsti u cjelini, a koja postepeno napreduje sve dok određena vrsta živi. Posljednji ljudi, daleko od toga da će biti nasljednici moći, bit će najpodložniji ruci smrti velikih planera i regulatora i sami će provoditi najmanju moć nad budućnošću. Stvarna slika jednog dominantnog doba – pretpostavimo da je to 100. stoljeće n.e. – slika je vremena koje najuspješnije odolijeva svim prethodnim dobima i neodoljivo dominira svim narednim i tako je stvarni gospodar ljudske vrste. Ali, čak i unutar te majstorske generacije (nemjerljivo malobrojnih vrsta) moć će provoditi još malobrojnija manjina. Čovjekovo osvajanje prirode, ako su time ostvareni snovi nekih znanstvenika, podrazumijeva vladavinu nekoliko stotina ljudi nad milijardama i milijardama ljudi. Niti ima, niti je moguće postići jednostavno povećanje moći na strani čovjeka. Svaka nova moć koju postigne čovjek istovremeno je i moć nad čovjekom. Svaki napredak čini ga slabijim kao i jačim. U svakoj pobjedi, osim što je general koji trijumfira, on je, isto tako, i zarobljenik koji slijedi trijumfalnu povorku.

Još uvijek ne razmatram činjenicu je li potpuni rezultat ovako ambivalentne pobjede dobar ili loš. Ja samo pojašnjavam šta čovjekovo osvajanje prirode doista znači, a osobito u toj

posljednjoj fazi osvajanja, koja možda i nije tako daleko od nas.

Posljednja faza bit će postignuta kad čovjek, eugenikom, prednatalnim planiranjem, obrazovanjem i propagandom utemeljnom na savršeno primijenjenoj psihologiji, postigne potpunu kontrolu nad sobom. *Ljudska* priroda bit će posljednji dio prirode koji će se predati čovjeku. Tada će bitka biti konačno dobijena. Tada ćemo „preuzeti pređu života iz ruku Kloto“ i otada biti slobodni da od svoje vrste činimo ono što mi želimo. Bitka će doista biti dobijena. Ali, ko će, tačno, biti njen pobjednik?

Jer, čovjeka moć da se učini onakvim kakvim želi, kao što smo vidjeli, podrazumijeva moć određenog broja ljudi da načine od drugih ljudi ono što *oni* žele. U svim razdobljima, prehrana i obrazovanje su, bez sumnje, na određeni način pokušali ostvariti tu moć. Ali, situacija koju moramo uzeti u obzir bit će novina u dva aspekta. Na prvom mjestu, moć će biti enormno uvećana. Do sada su planovi pedagoga uspijevali vrlo malo od onoga što su pokušali i, doista, kad čitamo da Platon svako dijete vidi kao „kopile koje treba odgojiti za piscim stolom“, ili Eliotove prijedloge o tome da dječak ne bi trebao vidjeti nijednog muškaraca do dobi od sedam godina, a nakon toga nijednu ženu, ili da je Locke predlagao da djeca trebaju nositi obuću koja propušta i ne biti bez naklonjena poeziji, možemo se zahvaliti blagotvornoj upornosti svih pravih majki, svih pravih dadilja i (ponajviše) pravoj djeci što su očuvali ljudsku rasu u takvom zdravom stanju kakvo naša vrsta još uvijek posjeduje. Ali, oblikovatelji ljudi novog doba bit će opremljeni moćima svedostatne države i neodoljivom znanstvenom tehnikom: konačno ćemo dobiti rasu regulatora koji doista mogu oblikovati svo potomstvo onako kako im se sviđa. Druga razlika je još važnija. U starim sistemima, i vrsta čovjeka koju su učitelji željeli proizvesti i njihovi motivi za to bili su propisani normom *Tao*, kojoj su i sami učitelji bili podložni i od koje nisu smjeli odstupiti. Nisu oblikovali čovjeka prema nekom proizvoljno odabranom uzorku. Oni su predavali ono što su primili: uvodili su mlade neofite u misteriju čovječanstva koja ih je nadvisivala. Bile su to tek stare ptice koje su mlade učile letjeti. To će se promijeniti.

Vrijednosti će biti puki prirodni fenomeni. Vrijednosni sudovi trebaju se proizvesti u učeniku kao dio regulacije. *Tao* će biti produkt, a ne pokretna sila edukacije. Regulatori su svega toga oslobođeni. To je još jedan dio prirode koji su osvojili. Konačni poticaji ljudskih akcija njims više nisu nešto dano. Oni se izručuju poput elektriciteta: funkcija je regulatora da ih kontroliraju, a ne da im se pokoravaju. Oni znaju kako *proizvesti* savjest i odlučuju koju će vrstu savjesti proizvesti. Oni su sami izvan toga. Riječ je o posljednjoj fazi čovjekove borbe s prirodom. Dobijena je posljednja pobjeda. Ljudska priroda je osvojena, ali je i pobijedila – koje god značenje te riječi danas imale.

Regulatori će, potom, odlučiti koji će artificijelni *Tao*, zbog svojih razloga, proizvesti u ljudskoj rasi. Oni su motivatori, stvaraoci motiva. Ali, kako će oni sami biti motivirani? Jedno vrijeme, možda, kroz preživjele unutar njihovih vlastitih umova iz starog *prirodnog Taa*. Tako bi, u početku, mogli sebe smatrati slugama i zaštitnicima čovječanstva i držati da im je *dužnost* da to učine „dobro“. Ali, jedino u pometnji mogu ostati u takvom stanju. Oni prepoznaju koncept *dužnosti* kao rezultat procesa koje oni sada mogu kontrolirati. Njihova pobjeda se sastoji upravo u izlaženju iz stanja u kome se nad njima djelovalo tim procesima u stanje u kome ih oni koriste kao sredstva. Jedno od pitanja koje treba odlučiti jest hoće li će ili neće tako regulirati preostali dio čovječanstva da nastavimo sa starom predodžbom *dužnosti* i starim reakcijama.

Kako im *dužnost* može pomoći u toj odluci? Sama *dužnost* je na ispitu i ne može biti i sudija. Oni veoma dobro znaju kako u nama proizvesti na desetine različitih predodžbi dobra. Pitanje je koju, ako uopće ikoju, trebaju proizvesti. Nijedna predodžba dobra ne može im pomoći u odluci. Apsurdno je vezivati se uz jednu od *stvari* koje se upoređuju i učiniti je standardom uporedbe.

Nekima će se učiniti da izmišljam vještački problemzamojeregulatore. Drugi, prostodušnji kritičari, mogli bi zapitati: Zašto bismo trebali pretpostaviti da će postojati tako loši ljudi? Ali, ja ih ne zamišljam kao loše ljude. Oni, ustvari, i nisu (u uvriježenom smislu) uopće ljudi. Oni su,

prije, ako hoćete, ljudi koji su žrtvovali vlastiti udio u tradicionalnoj čovječnosti kako bi se posvetili zadaći odlučivanja što će odsad značiti *čovječnost*. *Dobro* i *loše* su, u njihovoj primjeni, riječi bez sadržaja. Jer, ubuduće sadržaj tih riječi treba proizlaziti iz njih. Niti je njihova poteškoća izmišljena. Možemo pretpostaviti da je moguće reći: Konačno, većina nas želi manje-više jednako – hranu, piće i seksualne odnose, zabavu, umjetnost, znanost i što je moguće duži život ljudi i živih vrsta. Neka, jednostavno, kažu: To je ono što nam se sviđa. I, regulirajte čovjeka na način koji najbliži da se to i ostvari. U čemu je problem?

Ali, to neće dovesti do odgovora. Kao prvo, nije tačno da svi doista želimo isto. Pa, čak i ako želimo, koji će cilj prinuditi regulatore da potcijene užitke i radne dane provode kako bismo mi, i potomstvo, mogli imati ono što nam se sviđa? Njihova dužnost? Jedino je *Tao* to što nam mogu odlučiti nametnuti, ali on ne može njima biti validan. Ako to prihvate, tada više nisu tvorci savjesti, već i dalje njeni podanici i tada se nije realiziralo njihovo konačno osvajanje prirode. Očuvanje vrsta? Ali, zašto bi vrste trebale biti sačuvane?

Jedno od pitanja koje je pred njima jest treba li se ili ne treba očuvati osjećaj za potomstvo. Koliko god daleko išli, ne mogu naći oslonac. Svaki motiv prema kome nastoje djelovati iznenada postaje ništavan. Nije da su oni zli ljudi. Oni uopće nisu ljudi. Istupajući iz *Taoa*, zakoračili su u ništavilo. Nisu ni njihovi podanici nužno nesretni ljudi. Oni uopće i nisu ljudi; oni su artefakti. Čovjekovo konačno osvajanje potvrdilo se kao ukinuće čovjeka.

Ipak, regulatori će djelovati. Kad sam upravo rekao da su svi motivi propali, trebao sam reći: Svi osim jednog. Svi motivi koji su iziskivali bilo kakvu validnost osim one njihovog emocionalnog tereta, zatajili su u danom trenutku. Svi izuzev onog *sic volo, sic jubeo* (*tako hoću, tako naređujem*), dokinuti su. Ali, ono što nikad nije iziskivalo objektivnost ne može biti uništeno subjektivizmom. Impuls da se počesete kad vidite da i ja to činim ili da se nešto potrga u komadiće kad ste nestrpljivi od znatiželje izuzet je od sposobnosti koja je presudna za moj osjećaj pravičnosti, časti ili brige

za potomstvo. Kad je razobličeno sve što kaže da je *nešto dobro*, ostaje ono što kaže *ja želim*. Ono ne može biti odbačeno ili *biti prozreno*, jer nikad nije imalo nikakve pretenzije.

Regulatori, dakle, moraju, jednostavno, biti motivirani vlastitim užitkom. Ne govorim na ovome mjestu o potkupljujućem uticaju moći, niti izražavam strah da će se tako naši regulatori izopačiti. Same riječi *korupcija* i *izopćenje* impliciraju doktrinu vrijednosti i one su, dakle, besmislene u ovom kontekstu.

Moj stav je da oni koji stoje izvan svih sudova vrijednosti nemaju nikakva utemeljenja za preferiranjem bilo kog od svojih impulsa izuzev emocionalne snage odgovarajućeg impulsa. Možemo se opravdano nadati da će između impulsa koji se bude u umovima ispraznjenim od svih *racionalnih* i *duhovnih* motiva, neki od njih biti blagonakloni. Sâm sam vrlo sumnjičav hoće li blagonakloni impulsi – lišeni naklonosti i podrške kojima nas *Tao* podučava i prepušteni tek svojoj pukoj prirodnoj snazi i učestalosti, poput psiholoških događaja – imati većeg uticaja. Sumnjam da nam historija pruža primjer ijednog čovjeka koji je – iskoračivši izvan tradicionalnog morala i stekavši moć – iskoristio tu moć na dobronamjeran način. Sklon sam povjerovati da će regulatori mrziti one koje reguliraju. Mada će smatrati iluzornom artificijelnu savjest koju proizvode u nama, svojim podanicima, ipak će uočavati da to u nama stvara iluziju smisla naših života, koji se na povlašćen način uspoređuju s ispraznošću njihovih; i zavidjet će nam kao što evnusi zavide muškarcima. Ali, ne insistiram na tome, jer je to tek pretpostavka. Izvjesno je da naša nada čak i u *reguliranu* sreću ovisi o onome što se obično naziva *slučajem* – šansom da bi blagonakloni impulsi mogli u cijelosti prevladati u našim regulatorima. Jer, bez suda *blagonaklonost je dobra*, odnosno, bez ponovnog uvođenja *Taoa* oni nemaju utemeljenja za promoviranjem i stabiliziranjem svojih blagonaklonih impulsa nad drugim poticajima. Prema logici njihova položaja, oni moraju uzimati svoje impulse onako kako oni nadolaze – prema slučaju. A slučaj na ovome mjestu znači prirodu. Motivi regulatora proizlaziti će iz nasljednog faktora, probave, vremena i asocijacije ideja. Njihovi

ekstremni racionalizam, kroz *proziranje* svih *racionalnih* motiva čini ih stvorenjima potpuno iracionalnog ponašanja. Ako nećete poštivati *Tao* ili, u protivnom, počiniti samoubistvo, pokornost impulsima (dakle, na dužoj stazi, pukoj *prirodi*) jedini je preostali otvoreni put.

U trenutku čovjekove pobjede nad prirodom, nalazimo čitavu ljudsku vrstu podređenu nekolicini pojedinaca, a te pojedince podređene onome u njima samima što je posve *prirodno* – njihovim iracionalnim impulsima. Priroda, nesputana vrijednostima, upravlja regulatorima i, preko njih, cjelokupnim čovječanstvom. Tako proizlazi, čovjekovo osvajanje prirode u trenutku svoga ostvarenja je pobjeda prirode nad čovjekom. Svaka pobjeda vodila nas je, korak po korak, do tog zaključka. Sve očite kobi prirode bile su tek taktička povlačenja. Mislili smo da je udaramo u leđa, a ona nas je, ustvari, vabila. Ono što nam se činilo poput ruku podignutih u znak predaje, bilo je, ustvari, širenje ruku za konačni stisak. Ako se u potpunosti ostvari planirani i regulirani svijet (sa svojim *Taom* kao pukim produktom planiranja), priroda više neće biti uznemirena nepokornim vrstama koje su se dizale u znak pobune protiv nje prije toliko miliona godina, neće više biti sputavana brbljanjem o istini, milosti, ljepoti i sreći. *Ferum victorem cepit*: i ako su eugeničari dovoljno uspješni neće biti drugog revolta već će se svi zakloniti iza regulatora i regulatori iza nje sve dok se mjesec ne spusti ili sunce ne ohladi.

Moji bi stavovi mogli nekima biti jasniji da su izrečeni na drugačiji način. Priroda je riječ promjenjiva značenja i koja se može najbolje razumjeti ako promotrimo njene različite suprotnosti. Prirodno je protivno od: artifično, civilno, ljudsko, duhovno i natprirodno. Artifično nas sada ne tiče. Ako uzmemo u obzir preostale navedene suprotnosti, mislim da ipak možemo dobiti barem grubu predodžbu o onome što se podrazumijevalo pod pojmom prirode i što je ono što joj se suprotstavlja. Priroda se čini prostornom i vremenskom, kao suprotnost onome što je u manjoj mjeri takvo ili što uopće nije takvo. Ona se čini svijetom kvantitete nasuprot svijetu kvalitete, predmeta nasuprot savjesti; svijetom ograničenosti nasuprot potpune ili djelomične

autonomije, onoga što ne poznaje nikakvih vrijednosti nasuprot onoga što ima i uočava vrijednosti; djelatnog uzroka (ili, u nekim modernim sistemima, bez ikakve uzročnosti) naspram svršnog uzroka. Sada smatram da, ako razumijemo stvar analitički i potom dominiramo nad njom i upotrebljavamo je za svoju korist, mi je reduciramo na stupanj „prirode“ u smislu da odgađamo naše vrijednosne sudove o njoj, ignoriramo njen svršni uzrok (ako ga ima) i odnosimo se prema njoj u terminima kvantiteta. Ovo zatumljivanje vrijednosnih elemenata u onome što bi inače činilo našu potpunu reakciju ponekad je vrlo očito i čak bolno: nešto treba savladati prije nego li možete zasijeći mrtvog čovjeka ili živu životinju u dvorani za seciranje. Ti predmeti *odolijevaju* kretanju duha dok ih mi guramo u svijet puke prirode. Ali, i u drugim primjerima slična se cijena iznuđuje za naše analitičko znanje i manipulativnu moć, čak i ako smo to prestali računati. Mi ne promatramo drveće kao Drijade ili prekrasne predmete dok ih siječemo: prvi čovjek koji je to učinio mogao je silno osjetiti vrijednost i drveće koje krvari kod Virgilija i Spensera može se razumjeti kao udaljeni eho tog iskonskog osjećaja grijeha. Zvijezde su izgubile svoju božanstvenost s razvojem astrologije, a za Umirućeg Boga nema mjesta u zemljoradnji s kemijskim preparatima. Za mnoge je, van sumnje, ovaj proces jednostavno postepeno otkrivanje da je stvarni svijet drugačiji od onoga što smo očekivali, a staro suprotstavljanje Galileu ili „kradljivcima mrtvaca“ - puko nazadnjaštvo. Ali, to nije sva priča. Nije najveći moderni znanstvenik onaj koji je najuvjereniji da je predmet, lišen svojih kvalitativnih osobina i sveden na puku kvantitetu, potpuno stvaran. Mali znanstvenici i mali neznanstveni sljedbenici znanosti mogu to vjerovati. Veliki umovi vrlo dobro znaju da je tako tretirani predmet artifična apstrakcija i da je nešto od njegove zbiljnosti izgubljeno.

Sa tog stanovišta, osvajanje prirode javlja se u novom svjetlu. Mi reduciramo stvari na puku prirodu *kako* bismo ih mogli „osvojiti“. Mi uvijek osvajamo prirodu jer je „priroda“ ime za ono što smo, u određenoj mjeri, osvojili. Cijena tog osvajanja je da se prema stvari ophodimo kao prema pukoj prirodi. Svako osvajanje prirode

povećava njenu domenu. Zvijezde ne postaju prirodom sve dok ih ne možemo vagati i mjeriti: duša ne postaje prirodom sve dok je ne možemo psihoanalizirati. Iznudivanje moći iz prirode predstavlja također predaju *pred* prirodom. Sve dok se taj proces ne približi konačnoj fazi, možemo još uvijek učiniti da dobit pretegne nad štetom. Ali, čim preuzmemo posljednje korake u reduciranju naše vlastite vrste na stupanj puke prirode, čitav će proces biti osujećen: tada će oni koji stoje na strani dobitnika i oni koji su žrtvovani biti jedni te isti. To je poput onog Irca koji je otkrio da određena vrsta štednjaka smanjuje napola njegov račun za grijanje i koji je otuda zaključio da će mu dva štednjaka iste vrste onda omogućiti da grije svoju kuću bez ikakva goriva! To je đavolja pogodba: prodati dušu, a zauzvrat dobiti moć. Ali, kada jednom damo dušu- to jest naše „ja“, moć koja će nam tako biti predana neće pripadati nama. Mi ćemo, u stvari, biti lutke i robovi onih kojima smo dali naše duše. U čovjekovoj je prirodi da se prema sebi ophodi kao prema pukom „prirodnom objektu“, a prema svojim vlastitim vrijednosnim sudovima kao prema sirovom materijalu za znanstvenu manipulaciju koji se može mijenjati prema volji. Primjedba za takvo postupanje ne leži u činjenici da je njegovo stajalište (poput nečijeg prvog dana u dvorani za seciranje) bolno i šokantno dok se ne navikne. Bol i šok su u najboljem slučaju upozorenje i simptom. Stvarna je primjedba ta da ako se čovjek odluči prema sebi ophoditi kao prema sirovom materijalu da će tada to i biti: ne sirovi materijal kojim će sam manipulirati, kao što je to zamišljao s pouzdanjem, već kojim će se manipulirati pukom pohotom, to jest, pukom prirodom, u osobi njegovog dehumaniziranog regulatora.

Pokušavali smo, poput Leara, da to ostvarimo na oba načina: da oblikujemo naše ljudske prerogative i da ih, opet, istovremeno učvrstimo. To je nemoguće. Ili smo racionalni duhovi kojima je trajna obaveza poštivati apsolutne vrijednosti *Taoa* ili smo, pak, puka priroda koju se može oblikovati i rezati u nove oblike prema volji gospodara koji, po hipotezi, ne smiju imati drugih motiva doli svojih vlastitih „prirodnih“ impulsa. Jedino *Tao*

osigurava zajednički ljudski zakon djelovanja koji može nadići vladare i one kojima se vlada. Dogmatsko vjerovanje u objektivne vrijednosti nužno je za samu ideju vladanja, a koja nije tiranija ili poslušnosti, a koja nije robovanje.

Ne mislim ovdje jedino, možda čak ne i dominantno, na one koji su nam javni neprijatelji u ovom trenutku. Proces koji će, ako se ne bude kontrolirao, dovesti do ukinuća čovjeka, žurno se događa i među komunistima i među demokratama, ništa manje nego li među fašistima. Metode se mogu (u početku) razlikovati po stupnju brutalnosti. Ali, brojni znanstvenici s naočalima na očima, brojni slavni dramaturzi, veliki broj amatera-filozofa u našem okruženju dugoročno misli isto ono što i nacistički predvodnici u Njemačkoj. Tradicionalne vrijednosti treba „razobličiti“, a ljudski rod treba oblikovati u istom svježem obliku prema volji (koja, prema hipotezi, treba biti arbitrarnom voljom) nekolicine sretnika u našoj sretnoj generaciji koja je naučila kako se to radi. Uvjerjenje da mi možemo stvoriti ideologije po svojoj volji i sljedstveno tomu, ophoditi se prema ljudima kao prema pukim uzorcima, počinje utjecati i na sam naš jezik. Nekoć smo ubijali zle ljude: sada likvidiramo nesocijalne elemente. Vrlina je postala „integracija“, a poslušnost „dinamizam“, a momci vrijedni položaja su „potencijalni oficirski materijal“. Najčudesnije od svega, vrline štedljivosti i umjerenosti pa čak i svakidašnje inteligencije su neupotrebljive.

Stvarni značaj onoga što se dešava sakriven je iza upotrebe apstrakcije čovjeka. Ne znači da je riječ čovjek nužno čista apstrakcija. U samom *Taou*, sve dotle dok smo u njemu, nailazimo na konkretne realnosti u kojima participiraju stvarana ljudska bića: stvarna zajednička volja, zajednički ljudski um, živ, koji raste poput drveta i širi se onako kako to određena situacija zahtijeva, u sve većoj ljepoti i časti svoje primjene. Dok govorimo iz *Taoa*, možemo govoriti o čovjeku koji ima moć nad sobom u smislu sasvim analognom individualnoj samokontroli. Ali, u trenutku kad iskoračimo i kad promatramo *Tao* kao običan subjektivni produkt, ta mogućnost iščezava. Ono što je sada zajedničko svim ljudskim bićima je

puka apstraktna univerzalnost, HCP (Najviši Zajednički Faktor, prim.prev.) i čovjekovo osvajanje sebe samoga znači jednostavno vladavinu regulatora nad reguliranim ljudskim materijalom, svijet posthumaniteta u čijem stvaranju, svjesno ili nesvjesno, sudjeluju gotovo svi ljudi, svih nacija danas.

Što god rekao, to neće moći spriječiti neke ljude da ovo moje izlaganje ne opišu kao napad na znanost. Odbacujem tu optužbu, naravno: i stvarni filozofi prirode (neki su od njih i živući) shvatit će da braneći vrijednosti ja branim *inter alia* i vrijednost znanja a koja mora izumrijeti, poput svake druge, kada se prerežu njeni korijeni u Tau. Ali, možemo ići i dalje od toga. Ja čak tvrdim da izliječenje mora doći od same znanosti. Opisao sam *ugovorom s čarobnjakom* taj proces u kojem čovjek predaje predmet po predmet, a na kraju i sebe, prirodi kako bi dobio moć. I mislio sam upravo to što sam rekao. Činjenica da je znanstvenik uspio u onome u čemu nije uspio mađioničar, načinila je toliki kontrast među njima u razumijevanju običnih ljudi da se krivo razumjela i priča o rađanju znanosti. Još uvijek ćete naći ljude koji pišu o šesnaestom stoljeću kao da je magija bila relikv srednjeg vijeka, a znanost nova stvar koja ju je pomela. Oni koji su proučavali taj period bolje su upućeni u to pitanje. Vrlo je malo magije bilo u srednjem vijeku: šesnaesti i sedamnaesti vijek su vrhunci magije. Ozbiljni napori čarobnjaka i ozbiljni napori znanstvenika su vrlo srodni: jedan se razbolio i umro, a drugi je bio snažan i uspio. Ali, oni su blizanci. Rođeni su iz istog impulsa. Dopuštam da su neki (zasigurno ne svi) rani znanstvenici bili potaknuti čistom ljubavlju za znanjem. Ali ako razmotrimo karakter tog vremena u cjelini, možemo razabrati impuls o kojem govorim. Postoji nešto što povezuje magiju i primijenjenu znanost i što ih obje razdvaja od „mudrosti“ ranijih perioda. Za nekadašnje mudrace, ključno je pitanje bilo kako uskladiti dušu sa zbiljom, a rješenje je bilo znanje, samodisciplina i vrlina. Za magiju i primijenjenu znanost, problem je kako podvrći zbilju željama ljudi: solucija je tehnika i obje su, u primjeni te tehnike, spremne učiniti stvari koje su dosada smatrane odvratnim i bezbožnim – kao što je otkopavanje i sakaćenje mrtvih.

Ako usporedimo glavnog glasonošu modernog doba (Bacona) sa Faustom Marlowea, sličnost je iznenađujuća. U nekim ćete osvrtima pročitati kako je Faust bio žedan znanja. U stvarnosti, on to jedva i spominje. Nije istina ono što on želi od svojih đavola, već zlato, oružje i djevojke. „Sve stvari koje se kreću između mirnih polova, bit će pod njegovom komandom“, a „promišljeni čarobnjak je moćni bog“ (*Dr. Faustus*, 77-90). U istom duhu Bacon osuđuje one koji procjenjuju znanje kao cilj-po-sebi: za njega, znanje treba koristiti kao ljubavnicu – iz zadovoljstva koje treba biti plodonosan sudrug. On odbacuje magiju jer nije djelotvorna, ali njegov je cilj isti kao i onaj čarobnjaka. Kod Paracelsusa, karakteri čarobnjaka i znanstvenika se kombiniraju. Nesumnjivo, oni koji su doista utemeljili modernu znanost obično su bili oni čija je ljubav za istinom nadmašila njihovu ljubav prema moći: u svakom složenom kretanju, efikasnost proizlazi iz dobrih, a ne iz loših elemenata. Ali, prisustvo loših elemenata nije beznačajno za smjer koji će efikasnost uzeti. Moglo bi biti pretjerano ako kažemo da je moderno znanstveno kretanje bilo iskvareno od svog začetka: ali, mislim da je istina kada kažem da je ono rođeno u nezdravom okruženju i u nepovoljnom trenutku. Njegovi su usponi bili prebrzi i plaćeni previsokom cijenom: moglo bi se zahtijevati ponovno promišljanje i nešto poput pokajanja.

Je li, onda, moguće zamisliti novu filozofiju prirode koja bi stalno bila svjesna toga da prirodni predmeti proizvedeni analizom i apstrakcijom nisu zbilja već tek stajalište i koja bi uvijek korigirala teoriju? Jedva da znam što je to za što se zalažem. Čujem glasove kako Goetheov pristup prirodi zaslužuje puno uvažavanje – da je čak i Dr.Steiner uočio nešto što je izmaklo pažnji priznatih istraživača. Preporučena znanost o kojoj ja mislim neće mineralima i povrću učiniti ono što moderna znanost prijeti da učini samom čovjeku. Kad bi pružila objašnjenje, time ne bi uklonila nespornosti. Kada bi ona govorila o dijelovima, zapamtila bi cjelinu. Kad se proučava *ono*, ona ne bi izgubila ono što Martin Buber naziva *Ti*-situacijom. Analogija između *Taoa* čovjeka i instinkta animalnih vrsta značila bi za nju novo svjetlo

bačeno na nepoznatu stvar, instinkt, kroz jedinu poznatu zbilju savjesti a ne redukciju savjesti do kategorije instinkta. Njeni sljedbenici ne bi bili oslobođeni riječima *jedino* i *puko*. Jednom riječju, ona bi osvojila prirodu a da istovremeno nije i sama osvojena od strane prirode i kupila bi znanje po nižoj cijeni od one života.

Možda tražim nemoguće. Možda, po prirodi stvari, analitičko razumijevanje mora uvijek biti bazilisk (mitska ptica zmijskog repa koja ubija svojim pogledom, pr. pr.) koji ubija svojim pogledom i koji vidi jedino ubijajući. Ali, ako sami znanstvenici ne mogu zaustaviti ovaj proces prije nego li on zarobi i dokine sveopći um, onda ga neko drugi mora zaustaviti. Ono čega se najviše bojim je odgovor da sam tek „još jedan“ mračnjak, i da se ova granica, kao i sve ranije podignute protiv napretka znanosti, može sigurno prijeći. Takav odgovor proizlazi iz fatalnog serijalizma moderne imaginacije – slike beskonačnog jednolinearnog napretka koji toliko proganja naš duh. Zato što se u tolikoj mjeri moramo koristiti brojevima, skloni smo promišljati svaki proces u nužnosti brojčanih serija u kojima je svaki korak, do u

beskonačnost, jednake vrste kao i onaj prethodni. Preklinjam vas da se prisjetite priče o Ircu i o njegove dvije peći. Postoje progresije u kojima je posljednji korak *sui generis* neusporediv s ostalima i u kojima, da bi se prešao čitav put, treba uništiti sav napor prethodnog putovanja. Reducirati *Tao* na puki prirodni produkt korak je takve vrste. Sve do tog stupnja, objašnjenje koje uklanja nesporazume može nam nešto dati, mada po visokoj cijeni. Ali ne možete *uklanjati nesporazume* zauvijek: otkrit ćete da ste uklanjajući, uklonili i samo objašnjenje. Ne možete zauvijek *gledati kroz* stvari. Čitava stvar u gledanju kroz nešto jest da se time nešto i vidi. Dobro je da je prozor proziran jer je ulica ili vrt iza njega neproziran. Kako bi bilo kada biste mogli vidjeti i kroz vrt? Nema koristi pokušavati vidjeti kroz prve principe. Ako se može vidjeti kroz sve, tada je sve providno. A, svijet koji je u potpunosti providan je nevidljivi svijet. Moći vidjeti kroz sve stvari jednako je tome da se ništa ne vidi.

S engleskog prevela:
Aida ABADŽIĆ HODŽIĆ